

УДК 82'01:82–141

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИВЧЕННЯ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ СХІДНОХРИСТІЯНСЬКОЇ ГІМНОГРАФІЇ: РЕЦЕПЦІЯ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЦЯ

Євген Джиджора, канд. філол. наук, доцент

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова

dzhidzhora@gmail.com

У теоретичній статті розглядаються основні літературознавчі тенденції вивчення гімнографічного твору як феномену середньовічної літератури. Серед таких тенденцій визначено: виявлення поетичних принципів організації гімнографічного твору; встановлення композиційних закономірностей гімнографічного твору та моделювання образної системи гімнографічного твору.

Ключові слова: *середньовічна гімнографія, композиція, образна система.*

Середньовічна гімнографія — сукупність літературних поетичних жанрів, які у християнській церкві прийнято було співати під час богослужіння. На сьогоднішній день, як слушно зауважує О. Кожушний, релігійно-музично-поетична природа гімнографічних творів викликає широкий дослідницький інтерес «як для церковних науковців: богословів-літургістів, патрологів, церковних археологів, істориків християнського мистецтва, так і для світських: літературознавців, філологів-класиків, візантиністів, культурологів, музикознавців і всіх тих, хто не залишається байдужим, зустрівшись із глибиною богословської думки і поетикою її зовнішнього вираження» [5, с. 10].

Системний погляд на важливі здобутки фахівців у вивченні середньовічної гімнографії дозволяє виокремити чотири основні проблематики, що тісно пов'язані між собою. Це — текстологічні, історико-літургічні, музикознавчі та літературознавчі студії. З точки зору осмислення східнохристиянської гімнографії у загальному літературному процесі Середньовіччя, найменш розробленим, на нашу думку, залишається літературознавчий аспект. Літературознавчі студії над церковною гімнографією розпочалися ще наприкінці ХІХ ст. Однак у розумінні літературної складової східнохристиянського співу вчені, на жаль, не можуть похвалитися серйозними успіхами і, об'єктивно кажучи, у науково-пошуковому компоненті значно відстають від своїх колег текстологів, літургістів-істориків та музикознавців.

Разом з тим, у літературознавчих розвідках на тему давньогрецької та давньослов'янської гімнографії можна виділити декілька дослідницьких тенденцій, або, скоріше, окреслених намірів на майбутнє:

- виявлення поетичних принципів організації гімнографічного твору;
- встановлення композиційних закономірностей гімнографічного твору;
- моделювання образної системи гімнографічного твору.

У цій статті ставимо собі за **мету** охарактеризувати основні тенденції літературознавчого аналізу середньовічної гімнографії.

Початок виявленню поетичних принципів організації гімнографічного твору поклав видатний французький джерелознавець, палеограф та теолог кардинал Жан-Батіст Пітра (про його життя і творчість: [19]). В процесі пошуку невідомих грецьких святоотецьких рукописів для Ватиканської бібліотеки кардинал Пітра дійшов висновку, що візантійська гімнографія являє собою не просто ритмізований текст, а поезію, що їй притаманний особливий поетичний розмір — силабічна симетрія. Аналізуючи, зокрема, кондаки св. Романа Мелода, дослідник розтлумачив незрозумілі до нього надрядкові знаки (червоні крапочки), а відтак розкрив закономірність поєднання складних одинадцятискладових та простих коротких віршів [24–26]. Деякі гімнографічні твори, реконструйовані кардиналом Пітрою як поетичні, свого часу прекрасно прокоментував Є. Ловягін [8].

Поетичні відкриття та численні публікації грецьких гімнографічних пам'яток, що їх здійснив кардинал Пітра, стали серйозним поштовхом до розгляду середньовічної християнської поезії. У роботах, передусім, західноєвропейських медієвістів з'являються панорамні картини візантійського літературного процесу. Перш за все, стає можливим укласти антологію християнської поезії. Її створюють В. Кріст та М. Паранікас, які не лише атрибуують велику кількість грецьких піснеспівів, але й представляють систему візантійської ритміки, обґрунтовують залежність складів тропаря від складів ірмоса в середині канону тощо [20]. Згодом, спираючись на концепції Ж.-Б. Пітри та Кріста-Паранікаса, К. Крумбахер публікує величезну працю, де описує три системи віршування у візантійській літературі, починаючи від епохи імператора Юстиніана і завершуючи падінням імперії у 1453 р. [21] (на початку ХХ ст. хорошу систематизацію концепцій В. Кріста та

К. Крумбахера здійснив львівський богослов М. Залеський (передрук його праці: [2]).

У цьому ж контексті слід назвати і дослідження вченого грецького походження А. Пападопуло-Керамевса, присвячені гімнографічним творам св. Романа Мелода, патр. Германа, св. Козьми Маюмського, св. Феофана Начертаного та інших християнських поетів [22; 23]. Про інші важливі відкриття у вивченні середньовічної гімнографії, здійснені німецькими, грецькими, італійськими та американськими візантиністами, докладно розповідається у книгах О. Каждана [3; 4].

Власне і сам О. Каждан активно досліджує поетичні принципи укладання грецьких гімнографічних творів. У багатотомній праці «Історія візантійської літератури» вчений здійснює детальний огляд тематичних, композиційних та ритмічних особливостей гімнографічної поезії, створеної св. Андрієм Критським, св. Козьмою Маюмським, св. Іоанном Дамаскином, св. Феофаном Сповідником та ін. Зокрема, детальне вивчення ритмічної будови канонів дозволяє О. Каждану поділити тексти, що приписують Іоанну Дамаскину, на дві групи:

– традиційні («канони, написані у традиційній середньовічній ритмічній формі, в якій кожна пісня зберігає одну й ту саму ритмічну структуру, задану першою строфою (ірмосом), тоді як кожний ірмос має свій власний ритмічний малюнок, що відрізняється від ірмоса іншої пісні»);

– ямбічні (такі, що відносяться до класичного метричного розміру та зберігають однаковість впродовж всього гімну) [3, с. 123].

Особливості становлення східнохристиянської гімнографічної поезії розглядає у своїх працях і Г. Прохоров. Насамперед, вчений наголошує на тому, що унікальність феномену візантійської гімнографії обумовлена її подвійним походженням: «Щасливе поєднання традицій еллінської ритмічної ораторської прози, з одного боку, із принципами та формами сирійської християнської поезії, з другого боку» [15, с. 127].

На думку дослідника, у становленні такого «літературного синкретизму» визначальну роль відіграв св. Роман Солодкоспівець, який «рішучо» відмовився від античного метричного принципу віршування, що втратив сенс після зникнення в живій мові різниці у звучанні довгих та коротких голосних. На противагу метричному принципу св. Роман вдавнявся до відомого у біблійній та сирійській поезії тонічного викладу, де «віршоутворюючим елементом є інтонація — ритм

збільшувань та знижувань голосу» [15, с. 127]. Слід зауважити, що ці висновки Г. Прохорова повністю кореспондуються зі спостереженнями інших фахівців у поетичній спадщині св. Романа (напр.: [27]). Крім того, О. Кожушний доводить численними прикладами силабізмів, що у кондаках св. Роман Солодкоспівець створив власний тонічний розмір і, як наслідок, власну метрику [5, с. 27–29].

Аналізуючи форми середньовічного тонічного віршування, Г. Прохоров називає більше типів гімнографічного викладу, ніж О. Каждан. Він коментує:

- гекзаметр, або шестистопний дактиль;
- шестистопний ямб;
- прозово-віршовий, або λογαεδιχνη ροζημνη (чергування дактиля та хорей).

Водночас вчений цікавиться й досягненнями слов'янських книжників, що перекладали твори візантійської гімнографії і мали проблему адекватної передачі давньогрецьких ритмів. Г. Прохоров визнає, що поетичні «втрати» при перекладі на церковнослов'янську мову були значними, набагато більшими, аніж при перекладі з єврейської та сирійської на грецьку. Утім, науковець наполягає на тому, що «говорити про слов'яномовні гімни та молитви просто як про прозові або навіть ритміко-прозові видається надзвичайно спрощеним» [15, с. 136]. Адже при перекладі слов'янським книжникам вдавалося відтворити «ритмічні інтонаційно-сміслові «удари» на початках рядків та «паралелізм» сусідніх синтаксичних конструкцій». На думку вченого, саме такі «інтонаційні ритми» і повинні були відчуті слов'янські слухачі [15, с. 138].

Схожі висновки робить і М. Мещерський. У статті, присвяченій художньо-зображальним засобам гімнографії Київської Русі, вчений категорично заявляє: «глибоко помилково» вважати, що давньослов'янські переклади грецьких гімнографічних творів є «непоетичними» [11, с. 450]. Дослідник погоджується з тим, що слов'янські переклади не мали звичних віршованих розмірів. Утім, «крім метра, — пише М. Мещерський, — усі інші поетико-стилістичні засоби вказують на приналежність гімнографічних творів до поетичних пам'яток літератури» [11, с. 451]. Саму ж віршовану форму у цих творах науковець пропонує називати «молитовним віршем».

На думку М. Мещерського, основи молитовного вірша були закладені ще у ветхозавітній давньоєврейській поезії. Давньоєврейському

молитовному віршу притаманний «паралелізм смислу та синтаксису» (один і той самий образ висловлюється двічі — різними словами та у різних граматичних формах) [11, с. 451]. Саме такий паралельний спосіб поетичного викладу і засвоїли слов'янські книжники при перекладі давньогрецьких гімнографічних текстів. При цьому яскравою особливістю візантійської та слов'янської гімнографії стали прийоми краєгранесії (акровірша) та краєсогласія (анафори — повтор однакових начал слів та епіфори — співпадіння закінчень слів). Крім краєгранесії та краєсогласія, дослідник звертає увагу на такі поетичні прийоми, як евфоніка (повтор голосних та приголосних звуків) та алітерація (використовування слів, що починаються на один і той самий приголосний), які також вживалися слов'янськими гімнографами при організації поетичного викладу [11, с. 453].

Такі детальні опрацювання слов'янської поетичної системи у гімнографічних текстах вказують на те, що і Г. Прохоров і М. Мещерський, хоч і не говорять про це ніде, але долучаються до концепції італійського славіста Р. Піккіо, який вважає, що у середньовічних церковнослов'янських текстах використовується ізоколонний принцип ритмічного викладу [13; 14].

У новітні часи проблемою ритмічного упорядкування слов'янської гімнографії цікавляться Р. Кривко [6; 7] та М. Малигіна [10]. Позаяк обидва дослідники здебільшого переймаються перекладами грецьких гімнографічних пам'яток. І доходять висновку, що, попри труднощі збереження рівної кількості складів у церковнослов'янському колоні при перекладі з грецької мови, слов'янські книжники все ж усвідомлювали необхідність і тому намагалися зберігати поетичний компонент в гімнографічних творах [10, с. 66].

Під час літературознавчого виявлення поетичних принципів організації гімнографічного твору вченим вдалося сформулювати декілька принципово важливих тез:

- давньогрецькі гімнографічні твори функціонували за законами християнської тонічної поезії, покладеної на музику;
- «точкою відліку» християнської тонічної поезії стала творчість св. Романа Мелода;
- при перекладі грецьких творів на церковнослов'янську мову слов'янські книжники прагнули зберегти ритмічне звучання.

Друга тенденція літературознавчих студій пов'язана, як ми зазначили на початку статті, зі встановленням композиційних закономір-

ностей гімнографічного твору. Розроблення цієї проблеми розпочинається у монографії прот. В. Рибакова «Св. Йосиф Песнописец и его песнотворческая деятельность». Серед текстологічних та історичних завдань, поставлених у книзі, дослідник намагається також встановити характерні сюжетно-композиційні відмінності служб на честь різних типів святих.

Вчений вважає, що гімнографічні канони преп. Йосифа Писнописця у більшості випадків становлять літературну переробку мартиріїв та житій. За структурою такі «пісенні енкомії» мають трьох-складову «схему», що включає «передмову», «середню частину» та «кінцівку». Найбільшу увагу В. Рибаків, звісно, приділяє «середній», тобто основній, частині твору. У ній дослідник намагається знайти певну логіку викладу матеріалу, хоча при цьому й зізнається, що, на відміну від житій святих, у гімнографічних творах не спостерігається «порядок у розташуванні матеріалу» [16, с. 346–347].

Утім В. Рибаків все ж виявляє тематичну послідовність, якої дотримується св. Йосиф Писнописець при укладанні канонів. У «передмові», зазвичай, міститься молитовне звернення до святого; у «середній частині» — етимологія імені (часто), тема посвяти, ставлення до майна, навчання, ставлення до шлюбу, різноманітні діяння та подвиги, кончина святого та реакція на це самого письменника; у «кінцівці» — посмертне прославлення подвижника [16, с. 347–357]. Звичайно, у спробі В. Рибаків реконструювати послідовність викладу ключових енкоміастичних тем у гімнографічному творі прослідковується аналогія до відомих праць Х. Лопарьова, в яких було поставлено і розв'язано завдання по віднаходженню такої ж послідовності в середньовічній агіографії [9].

На превеликий жаль, дослідження В. Рибаків залишилися невідомим широкому загалу фахівців-медієвістів. Відтак його цінну книгу було надруковано лише у наші часи. Без сумніву, якби серйозні спостереження вченого своєчасно дійшли до наукової спільноти, вищевказані ідеї обов'язково були б підхоплені та розвинуті.

Певною мірою тематичну послідовність у гімнографічному каноні розглядає також і Н. Серьогіна у монографії «Слово о полку Игореве» и русская певческая гимнография XII века». Вчена вважає, що видатна киеворуська пам'ятка XII ст. являє собою «подвійний канон», що включає двадцять пісень, «кожна з яких складається з трьох або чотирьох віршів, що мають між собою структурну схожість, немов би

вони мають в своїй основі один формоутворюючий прототип» [17, с. 31]. У композиції «Слова» Н. Сergyгіна виділяє: «зачин» (перші три пісні за поділом, здійсненим самою дослідницею); оповідь про похід Ігоря (наступні три пісні); сьома пісня — «перемикання» дії на історичний аналіз; продовження оповіді про Ігорів похід (наступні три пісні); сон Святослава (одинадцята пісня); «злато слово» Святослава (наступні три пісні); історичні ремінісценції про двох половецьких князів (п'ятнадцята та шістнадцята пісні); плач Ярославни (сімнадцята пісня); заключна частина, яка вміщує оповідь про втечу Ігоря, діалоги князів та епілог-прославлення (останні три пісні). При цьому ключову композиційну функцію виконує «золоте слово» Святослава, оскільки воно знаходиться у «точці золотого перезтину» і тим самим урівноважує усю композицію «Слова».

Однак найбільш цікавими, на наш погляд, є розмірковування вченої щодо гімнографічної ролі, що її виконують перша та остання пісня у творі. На думку Н. Сergyгіної, першу пісню «можна уподібнити до вступних стихир служби», а двадцята пісня «співзвучна заключному розділу служби — стихирам «на хвалитех» [17, с. 31–32]. Якщо такі невід'ємні компоненти «Слова», як перша та остання пісня, прирівнюються до початкових та похвальних стихир служби, то, вочевидь, це означає, що дослідниця допускає можливість розглядати усі піснеспіви одної служби (стихири «на Господи возвах», стихири «на стиховне», канон, сідальний, ікос з кондаком, стихири «на хвалитех» тощо) як єдину концептуальну цілісність. З нашої точки зору, це надзвичайно важлива, однак замало обговорювана ідея, яка розширює уявлення не тільки про структуру, але й про повноту відтворюваного образу в «цілому» гімнографічного твору.

Окреслена тематична послідовність відображає уявлення Н. Сergyгіної про «зовнішню» композицію видатної пам'ятки. Однак вчена приділяє увагу й «внутрішнім» принципам організації твору, зокрема: симетрії та асиметрії, архітектонічній противазі, контрасту, асонансам тощо [17, с. 32]. Показові приклади вказаних композиційних прийомів переконують у слушності спостережень та умовисновків дослідниці.

Слід зауважити, що з'ясування тематичної послідовності, якою переймаються В. Рибаків та Н. Сergyгіна, зовсім не дорівнює пошукам сюжетобудови у гімнографічному творі. До проблеми сюжету гімнографічного твору медієвісти-літературознавці ставлять-

ся максимально обережно, наголошуючи на тому, що ця категорія літературного твору не надто розвинута у досліджуваному жанрі. Про це свідчить чітке формулювання О. Нікіфорової, що було висловлене в одній із її останніх статей: «У гімнографічних текстах фактично відсутній розвиток сюжету в часі і просторі. Зміст гімнів доволі умовний: читаючи літургічні тексти, важко зрозуміти, де територіально, у якому сторіччі та за яких обставин відбулася та або інша подія, чи йде мова про ранньохристиянського святого, чи про подвижника часів занепаду Візантії» [12, с. 2]. І хоча тут йдеться про умовність розвитку дії у часопросторовому континуумі, нам видається, що у контексті гімнографічного твору можна говорити про відсутність сюжету як структурного компоненту літературного твору.

З'ясування тематичної послідовності в каноні — не єдиний підхід до вивчення гімнографічної композиції. Розглядаючи способи літературного викладу, О. Каждан та Є. Верещагін також встановлюють певні закономірності гімнографічної композиції.

За визначенням О. Каждана, у канонах слід розрізняти дескриптивний та наративний способи викладу матеріалу. Дескриптивний виклад науковець пов'язує із частим вживанням прикметників у мові автора, а наративний — із широким послуговуванням маркерами руху (дієсловами та дієприкметниками). Показовим прикладом наративного викладу, на думку О. Каждана, постає Служба на Воздвиження Животворного Хреста на 14 вересня, укладена св. Козьмою Маюмським [3, с. 152–153].

На противагу О. Каждану, Є. Верещагін вважає, що наративні твори — це тексти, які «відрізняються від усіх інших своєю установкою на послідовний виклад певних подій» [1, с. 162]. У середньовічній літературі така установка, на думку вченого, спостерігається, наприклад, у житіях святих. Натомість у гімнографічних творах помітне інше призначення, тут автор «ні про що нове не розповідає; він виходить з того, що слухачам та читачам завчасно відомі ті або інші перипетії», тож його завдання «полягає в актуалізації для якої-небудь цілі тої інформації, що вже є в адресата». Подібний спосіб викладу, а відтак і подібні тексти Є. Верещагін називає алюзивними (від *allusio* — лат. «натяк») [1, с. 164]. Вочевидь, алюзивністю гімнографічного твору і пояснюється та умовність сюжетної дії, про яку пише О. Нікіфорова.

Таким чином композиція гімнографічного твору ще тільки очікує на своїх дослідників. Проте вже зараз можна говорити щонайменше про дві суттєві проблеми, окреслені науковцями:

- встановлення тематичної послідовності у безсюжетному гімнографічному творі;
- встановлення ознак неоповідального розмірковувального викладу.

І нарешті третя тенденція літературознавчих студій — моделювання образної системи гімнографічного твору. Це — найменш досліджена проблема, яка намітилася у роботах вчених лише в останні десятиліття.

Зокрема, російська вчена Н. Смелова ставить перед собою мету побудувати типологію образу Пресвятої Богородиці у «богородичних» — сирійської гімнографії IX–XI ст. Таке завдання можливе, оскільки, на думку науковця, східнохристиянські гімнографи запозичили і літературно апробували відповідний екзегетичний метод тлумачення Св. Письма в своїх похвальних співах. Відтак, за спостереженнями Н. Смелової, у сирійських гімнографічних творах Діва Марія постає: «незгасимою лампадою», «жезлом, що розцвів», «духовною горою», «зачиненими дверима», «гаванню», «скінією», «колісницею херувимів», «священними судинами раю», «джерелом», «престолом духовним», «неопалимою купиною», «новим небом та новою землею», «престолом слави Великого», «виноградною лозою», «сходами», «кадильницею», тощо [18]. І хоча дослідниця сприймає вказані визначення як епітети, ми все ж вважаємо, що йдеться про символічні образи, що вперше з'являються у текстах Старого та Нового Завітів саме як завуальовані прообрази-найменування Пресвятої Богородиці.

Аналогічне виявлення богородичних образів здійснює й О. Кожушний у книзі, присвяченій гімнографічній спадщині видатного піснопісця св. Романа Мелода. Вчений перераховує особливі імена та хайретизми (метрико-мелодійні і змістові єдності), що ними позначається Діва Марія в «Акафісті Богородиці». Відтак у творі нараховується близька ста п'ятдесяти визначень, частина з яких являє собою одиночні символи біблійного походження (на кшталт: «чаша», «скінія», «скала» тощо), а частина — символічні описові конструкції («Ти, що маєш силу нездоланну») [5, с. 152–155]. За багатством та різноманітністю богородичних образів творчість св. Романа Солод-

копівця визнається вченим вершиною східнохристиянської гімнографічної поезії.

Зацікавленість відтворенням одного з найголовніших літературних образів — Пресвятої Богородиці — вказує на намагання науковців описати закономірності побудови всієї образної системи у гімнографічних творах. І хоча ця складна і масштабна робота ще попереду, вже зараз можна говорити про те, що в гімнографії ключовим принципом передачі образу є символізація. Проте механізми символізації, її характерні відмінності у текстах, присвячених різним типам святих, — у науковій літературі наразі належним чином не досліджено.

Теж саме можна сказати і про інші, не менш важливі проблеми макро- і мікропоетики гімнографічного твору. Перед літературознавцями стоїть завдання належного вивчення жанрології східнохристиянської гімнографії (включаючи й такі аспекти, як жанрова генеза та періодизація), що, за підрахунками О. Кожушного, має понад сімдесят жанрових форм та різновидів [5, с. 18]. Крім того, вченим належить детальніше проробити проблему композиції гімнографічного твору, особливо, зважаючи на те, що усі піснеспіви певної служби можна сприймати як єдину концептуальну цілісність, а також і на те, що канон як жанр може мати не тільки чітку зовнішню мелодико-метричну організацію, але й внутрішню, тематичну. І, зрештою, найочевиднішим завданням майбутніх літературознавчих студій повинно стати всебічне вивчення принципів зведення образної системи, зважаючи на те, що у середньовічному літературному творі провідним способом відтворення образу постає символізація.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Верещагин Е. М. Христианская книжность Древней Руси / Е. Верещагин. — М. : Наука, 1996. — 208 с.
2. Залеський М. Основи візантійської ритміки / М. Залеський // КАЛОΦΩΝΙΑ : науковий збірник з історії церковної монодії та гімнографії. — Львів : Видавництво Українського католицького університету, 2012. — Число 6. — С. 133–171.
3. Каждан А. П. История византийской литературы (650–850 гг.) / А. Каждан, в сотрудничестве с Ли Ф. Шерри и Х. Ангелиди; перевод с английского А. Белозеровой, Е. Ванеевой, В. Герцик, О. Гончаровой, Е. Гордеевой, З. Егоровой, К. Юзбашяна. — СПб : Алетейя, 2002. — 529 с.
4. Каждан А. П. История византийской литературы (850–1000 гг.) : Эпоха византийского энциклопедизма / А. Каждан; пер. с англ. Д. Абдрахма-

- новой, С. Андреевой, В. Герцик, М. Кисилиера, В. Федченко, Д. Черноглазова; под ред. Я. Любарского, Е. Ванеевой, Д. Черноглазова. — СПб : Алетей, 2012. — 376 с.
5. Кожушний О. Преподобний Роман Солодкоспівець та візантійська гімнографія III–VIII ст. / О. Кожушний. — К. : Видавничий відділ Української Православної Церкви, 2009. — 264 с.
 6. Кривко Р. Н. Перевод, парафраз и метр в древних славянских кондаках : I. Метрика древней церковнославянской поэзии в исследованиях XIX–XXI вв. / Р. Кривко // *Revue des etudes slaves*. — Paris, 2011. — Vol. 2. — P. 169–202.
 7. Кривко Р. Н. Перевод, парафраз и метр в древних славянских кондаках : II. Критика, история и реконструкция текстов / Р. Кривко // *Revue des etudes slaves*. — Paris, 2011. — Vol. 4. — P. 715–743.
 8. Ловягин Е. Кондак и икосы св. Романа Сладкопевца в честь святых апостолов / Е. Ловягин // *Христианское чтение*. — СПб., 1876. — № 7–8. — С. 208–222.
 9. Лопарев Х. М. Греческие жития святых VIII–IX веков : Опыт научной классификации памятников агиографии / Х. Лопарев. — Пг., 1914. — 295 с.
 10. Малыгина М. К вопросу о ритмической организации славянских гимнографических текстов / М. Малыгина // *Старобългаристика*. — 2014. — № 4. — С. 57–67.
 11. Мещерский Н. А. О художественно-изобразительных языковых средствах гимнографии Киевской Руси // Мещерский Н. А. История христианской литургической письменности: специальный курс лекций / Н. Мещерский; подготовка текста, редакция, библиографические дополнения и указатели Е. Н. Мещерской. — СПб : Дмитрий Буланин, 2013. — С. 447–454.
 12. Никифорова А. Ю. «Горний Иерусалим» как хронотоп византийской гимнографии [Электронный ресурс] / А. Никифорова. — Режим доступа: https://www.academia.edu/4608542/_Heavenly_Jerusalem_as_a_chronotope_of_the_Byzantine_hymnography.
 13. Пиккио Р. Изоколическая традиция и возникновение русского стихосложения // Пиккио Р. *Slavia Orthodoxa : Литература и язык* / ответственный редактор Н. Н. Запольская, В. В. Калугин. — М. : Знак, 2003. — С. 611–632.
 14. Пиккио Р. Об изоколических структурах в литературе православных славян / Р. Пиккио; перевод с итальянского И. Миляевой // Пиккио Р. *Slavia Orthodoxa : Литература и язык* / ответственный редактор Н. Н. Запольская, В. В. Калугин. — М. : Знак, 2003. — С. 543–592.
 15. Прохоров Г. М. «Так воссияют праведники...» : Византийская литература XIV в. в Древней Руси / Г. Прохоров. — СПб : Издательство Олега Абышко, 2009. — 272 с.
 16. Рыбаков В. А., протоиерей. Св. Йосиф Песнописец и его песнотворческая деятельность / В. Рыбаков, протоиерей. — М. : Русская книга, 2002. — 656 с.

17. Серегина Н. С. «Слово о полку Игореве» и русская певческая гимнография XII века / Н. Серегина. — М. : Памятники исторической мысли, 2011. — 400 с.
18. Смелова Н. Язык символов : Богородичная типология в переводной сирийской гимнографии (сравнительное исследование) / Н. Смелова // Символ : Журнал христианской культуры. — Париж ; Москва, 2009. — № 55. — С. 94–120.
19. Ясіновський Ю. Кардинал Пітра як дослідник візантійської гимнографії / Ю. Ясіновський // ΚΑΛΟΦΩΝΙΑ : науковий збірник з історії церковної музичної та гимнографії. — Львів : Видавництво Українського католицького університету, 2012. — Число 6. — С. 215–220.
20. Crist W. Antologia Graeca carminum christianorum / W. Crist, M. Paranikas. — Lipsiae, 1871. — 268 s.
21. Krumbacher K. Geschichte der byzantinischen Litteratur / K. Krumbacher. — München, 1897. — 510 s.
22. Papadopulo-Keramevs A. Mitteilungen uber Romanos / A. Papadopulo-Keramevs // Byzantinische Zeitschrift. — Leipzig, 1893. — Band II.
23. Papadopoulos-Keramevs A. Θεοφάνης Σικελός / A. Papadopulo-Keramevs // Byzantinische Zeitschrift. — Leipzig, 1900. — S. 370–378.
24. Pitra J.-B. Analecta Sacra Spicilegio, Solesmensi parata / J.-B. Pitra. — Paris, 1876. — 615 s.
25. Pitra J.-B. Hymnographie de l'Eglise gregue / J.-B. Pitra. — Roma, 1867.
26. Pitra J.-B. Sanctus Romanus veterum melodorum princeps. Cantica sacra ex codicibus mss. Monasterii S. Ioannis in insula Patmo / J.-B. Pitra. — Roma, 1888.
27. Sancti Romani Melodi Cantica / Ed. by P. Maas, K. Trypanis. — Cantica Genuina. — Oxford, 1963. — Vol. 1. — P. 517–538.

ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ИЗУЧЕНИЯ СРЕДНЕВЕКОВОЙ ВОСТОЧНОХРИСТИАНСКОЙ ГИМНОГРАФИИ: РЕЦЕПЦИЯ ЛИТЕРАТУРОВЕДА

*Евгений Джиджора, канд. филол. наук, доцент
Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова*

В теоретической статье рассматриваются основные тенденции изучения гимнографического произведения как феномена средневековой литературы. Среди таких тенденций определены: выявление поэтических принципов организации гимнографического произведения; установление композиционных закономерностей гимнографического произведения и моделирование образной системы гимнографического произведения.

Ключевые слова: *средневековая гимнография, композиция, образная система.*

MAIN TRENDS OF STUDYING MEDIEVAL EASTERN CHRISTIAN HYMNOGRAPHY: RECEPTION OF LITERARY CRITIC

Yevhen Dzhidzhora, Candidate of Philological Sciences, assistant professor

*Odesa I. I. Mechnikov National University
dzhidzhora@gmail.com*

The theoretical paper examines the main trends in the study of the hymnographic work as a phenomenon of medieval literature. Among such trends are identified: the identification of ethical principles for organizing a hymnographic work; establishment of compositional patterns of a hymnographic work and modeling of the figurative system of a hymnographic work.

The beginning of the discovery of the poetic principles of the organization of the hymnographic work was laid by the prominent French source scholar, paleographer and theologian cardinal J.-B.-Zh. Pitra. Subsequently, K. Krumbacher publishes a huge work, which describes three systems of versification in the Byzantine literature. In the multi-volume work «The History of Byzantine Literature,» O. Kazhdan carries out a detailed review of the thematic, compositional and rhythmic features of hymnographic poetry created by Andriy Kritsky, Kozma Mayumsky, John Damaskin, Theophanes the Confessor and others. G. Prokhorov considers the peculiarities of the formation of the Eastern Christian hymnographic poetry and. Detailed elaboration of the Slavic poetic system in the hymnographic texts indicate that both Prokhorov and M. Meshchersky, although they do not speak about it anywhere, but are part of the concept of the Italian Slavist R. Pickchio, who believes that in the medieval Slavic texts the isocratic principle of rhythmic presentation is used.

The second trend of literary studies begins in the monograph by V. Rybakov «Joseph Songwriter and his cartoon activity». The thematic sequence in the hymnographic canon is also considered by N. Seryogina in the monograph «The Word about the Igor's Regiment» and the Russian singing anthem of the 12th century».

Third trend of literary studies the least investigated problem. N. Smelova sets himself the goal to construct a typology of the image of the Blessed Virgin Mary in the «Theotokos» of the Syrian hymnography of the IX-XI centuries. Similar discovery of the Virgin Mary's images is carried out by O. Kozhushny.

Key words: *medieval hymnography, composition, figurative system.*

REFERENCES

1. Vėreshhagin E. M. (1996), Hristianskaja knizhnost' Drevnej Rusi., 208 s.
2. Zales'kij M. (2012), Osnovi vizantijs'koї ritmiki, ΚΑΛΟΦΩΝΙΑ : Naukovij zbirnik z istoriї cerkvoної monodii ta gimnografii, Chislo 6, S. 133–171.
3. Kazhdan A. P. (2002), Istorija vizantijskoj literatury (650–850 gg.), Ed. A. Kazhdan, v sotrudnichestve s Li F. Sherri i H. Angelidi; perevod s anglijskogo A. Be-lozerovoj, E. Vaneevoj, V. Gercik, O. Goncharovoj, E. Gordeevoj, Z. Egorovoj, K. Juzbashjana, 529 s.
4. Kazhdan A. P. (2012), Istorija vizantijskoj literatury (850–1000 gg.) : Jepoha vizantijskogo jenciklopedizma/ Ed. A. Kazhdan; per. s angl. D. Abdrahmanovoj, S. Andreevoj, V. Gercik, M. Kisiliera, V. Fedchenko, D. Chernoglazova, 376 s.

5. Kozhushnij O. (2009), *Prepodobnij Roman Solodkospivec' ta vizantijs'ka gimnografija III-VIII st.*, 264 s.
6. Krivko R. N. (2011), *Perevod, parafraz i metr v drevnih slavjanskih kondakah : I. Metrika drevnej cerkovnoslavjanskoj poezii v issledovanijah XIX-XXI vv.*, *Revue des etudes slaves*, Vol. 2, P. 169–202.
7. Krivko R. N. (2011), *Perevod, parafraz i metr v drevnih slavjanskih kondakah : II. Kritika, istorija i rekonstrukcija tekstov*, *Revue des etudes slaves*, Vol. 4, P. 715–743.
8. Lovjagin E. (1876), *Kondak i ikosy sv. Romana Sladkopevca v chest' svjatyh apostolov, Hristianskoe chtenie*, Vol. 7–8, S. 208–222.
9. Loparev H. M. (1914), *Grecheskie zhitija svjatyh VIII — IX vekov : Opyt nauchnoj klassifikacii pamjatnikov agiografii*, 295 s.
10. Malygina M. (2014), *K voprosu o ritmicheskoj organizacii slavjanskih gimnograficheskikh tekstov*, *Starobolgaristika*, S. 57–67.
11. Meshherskij N. A. (2013), *O hudozhestvenno-izobrazitel'nyh jazykovyh sredstvah gimnografii Kievskoj Rusi*, Meshherskij N. A. *Istorija hristianskoj liturgicheskoi pis'mennosti: Special'nyj kurs lekcij, podgotovka teksta, redakcija, bibliograficheskie dopolnenija i ukazateli* E. N. Meshherskoj, S. 447–454.
12. Nikiforova A. Ju. «Gornij Ierusalim» kak hronotop vizantijskoj gimnografii [jelektronnyj resurs] — Rezhim dostupa: https://www.academia.edu/4608542/Heavenly_Jerusalem_as_a_chronotope_of_the_Byzantine_hymnography.
13. Pikkio R. (2003), *Izokolicheskaja tradicija i vzniknovenie russkogo stihslozhenija*, Pikkio R. *Slavia Orthodoxa : Literatura i jazyk*, S. 611–632.
14. Pikkio R. (2003) *Ob izokolicheskikh strukturah v literature pravoslavnyh slavjan*, Pikkio R. *Slavia Orthodoxa : Literatura i jazyk*, S. 543–592.
15. Prohorov G. M. (2009), «Tak vossijajut pravedniki...» : *Vizantijskaja literatura XIV v. v Drevnej Rusi*, 272 s.
16. Rybakov V. A., protoierej (2002), *Sv. Josif Pesnopisec i ego pesnotvorcheskaja dejatel'nost'*, 656 s.
17. Seregina N. S. (2011) «Slovo o polku Iгореve» i russkaja pevcheskaja gimnografija XII veka, 400 s.
18. Smelova N. (2009), *Jazyk simvolov : Bogorodichnaja tipologija v perevodnoj sirijskoj gimnografii (sравnitel'noe issledovanie)*, *Simvol : Zhurnal hristianskoj kul'tury*, Vol. 55, S. 94–120.
19. Jasinov'skij Ju. (2012), *Kardinal Pitra jak doslidnik vizantijs'koj gimnografii*, *ΚΑΛΟΦΩΝΙΑ : Naukovij zbornik z istorii cerkovnoi monodii ta gimnografii*, Chislo 6, S. 215–220.
20. Crist W., Paranikas M. *Antologia Graeca carminum christianorum* / W. Crist, M. Paranikas. — Lipsiae, 1871. — 268 s.
21. Krumbacher K. *Geschichte der byzantinidchen Litteratur* / K. Krumbacher. — München, 1897. — 510 s.

22. Papadopulo-Keramevs A. Mitteilungen uber Romanos / A. Papadopulo-Keramevs // Byzantinische Zeitschrift. — Band II. — Leipzig, 1893.
23. Papadopoulos-Keramevs A. Θεοφάνης Σικελός / A. Papadopulo-Keramevs // Byzantinische Zeitschrift. — Leipzig, 1900. — S. 370–378.
24. Pitra J.-B. Analecta Sacra Spicilegio, Solesmensi parata / J.-B. Pitra. — Paris, 1876. — 615 s.
25. Pitra J.-B. Hymnographie de l'Eglise greeque / J.-B. Pitra. — Roma, 1867.
26. Pitra J.-B. Sanctus Romanus veterum melodorum princeps. Cantica sacra ex codicibus mss. Monasterii S. Ioannis in insula Patmo / J.-B. Pitra. — Roma, 1888.
27. Sancti Romani Melodi Cantica / Ed. by P. Maas and K. Trypanis. — Vol. 1. Cantica Genuina. — Oxford, 1963. — P. 517–538.

Стаття надійшла до редакції 4 вересня 2017 р.